

UN BIFOLI D'UNS «OFFICIA SANCTORUM» DE LA CANÒNICA DE SANT FELIU DE GIRONA, ESTAMPATS A BARCELONA, PER CARLES AMORÓS, VERS L'ANY 1527

per FRANCESC XAVIER ALTÉS I AGUILÓ

A partir de la darrereria del segle xv l'edició tipogràfica dels breviaris comportà, al seu torn, la impressió de quaderns destinats a completar-los i a actualitzar-los amb oficis nous, propis o bé característics de les diverses diòcesis, catedrals, esglésies singulars, monestirs i ordes religiosos. Aquest tipus de suplementes es multiplicaren, especialment a partir de la implantació del breviari romà tridentí, l'any 1568, per tal de complementar-lo amb els oficis del santoral propi de les esglésies diocesanes. Una part d'aquests suplementes o apèndixs impresos, hom els designa, tipològicament i genèricament, com a *officia propria* i han estat sistemàticament inventaritats per Robert Amiet¹ i per Antonio Odriozola.²

Malauradament, la subsistència bibliogràfica d'aquest tipus de suplementes en els breviaris de les diòcesis catalanes estampats durant els segles xv i xvi és gairebé nul·la, tant per al període en que vigiren les diverses edicions diocesanes com per a la nova època iniciada l'any 1568 quan el breviari romà tridentí esdevingué obligatori i, doncs, necessàriament suplementable per part de les esglésies locals. Per al període anterior a l'any 1568, només coneixem dos testimonis d'*officia propria*, relacionats amb el bisbat de Girona. De l'un només n'ha restat el contracte editorial; de l'altre vaig identificar-ne un bifoli que tot seguit descriuré i contextualitzaré.

1. R. AMIET, *Missels et Bréviaires imprimés (Supplément aux catalogues de Weale et Bohatta. Propres des saints (Édition princeps)*, París, 1990.
2. A. ODRIOZOLA, *Catálogo de libros litúrgicos españoles y portugueses impresos en los siglos XV i XVI*, (ed. J. Martín Abad i F. X. Altés i Aguiló), Pontevedra, 1996, núm. 382-419, 384*, 393*, 393**, 393***, 394*, 395*, 396*, 400*, 401*, 403*, 420*.

DESCRIPCIÓ, RECONSTITUCIÓ I ATRIBUCIÓ TIPOGRÀFIQUES

Es tracta d'un bifoli imprès, que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona, en la secció de biblioteca (caixa d'impresos gòtics i llatins, s/n), juntament amb altres fragments libraris estampats amb tipografia gòtica, que han estat recuperats d'entre la documentació conservada en els diversos fons documentals de l'arxiu; aquest bifoli, concretament, prové del fons documental de la Generalitat de Catalunya, tal com ho testimonia una nota manuscrita, en part esborrada, que hi ha en el marge superior, en la qual s'hi arriba a llegir: *Libra de la taula del General de Blanes... 1653*.

Aquest bifoli de paper, que fa 290 × 200 mm i presenta en el marge inferior part d'una filigrana no identificada, té algunes taques de tinta marró i està puntualment un xic corcat, cosa que afecta lleugerament el marge i el text de la columna interior del segon full. Pertanyia a un quadern plegat en octau —del qual conserva els amplis marges originals— en el qual era el bifoli extern, tal com ho palesa el primer full, que duu la signatura tipogràfica c1, a la qual correspon, en l'altra part del bifoli, el full corresponent a la signatura [c8].

El text hi és imprès a dues columnes, de quaranta línies cadascuna, que formen una caixa tipogràfica de 141 × 90 mm. La lletreria utilitzada és gòtica, d'un cos de 71 mm per a vint línies, i s'hi utilitzen inicials llombardes de 6 mm. L'estampació és a dues tintes, negra i vermella: la negra per al text, i la vermella per a les inicials llombardes, les rúbriques principals, algunes majúscules del text, i per al signe R/ (= *responsorium*).

Aquesta lletreria així com les inicials llombardes corresponen a les que trobem utilitzades a Barcelona en el taller de l'impressor Carles Amorós. La lletreria gòtica en 71 mm presenta totes les formes característiques del tipus número 8 de Carles Amorós segons la catalogació tipogràfica feta pel professor Norton, el qual fa notar que es tracta d'un cos utilitzat per Amorós a partir de l'any 1520 i que resulta molt similar a una lletreria utilitzada anteriorment per l'impressor Joan Rosenbach.³ Aquesta és una remarca important perquè ens assenyala el terme *ante quem non* de la impressió dels *officia sanctorum* a què pertany aquest bifoli.

Entre la producció tipogràfica conservada, la millor, la més regular i la més àmplia representació d'aquesta lletreria —utilitzada habitualment com a lletreria menor en llibres de format petit—,⁴ i també de la mateixa sèrie d'inicials llombardes, es troba en dues obres amb format en octau: *Compilatio nova multorum privilegiorum Fratribus minoribus*, imprès a l'any 1523, i, especialment, *Pronostich de l'any Mill Dxxxij*, de

3. F. J. NORTON, *A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal 1501-1520*, Cambridge, 1978, p. 68.

4. Aquest tipus porta una àmplia interlínia i tres formes diferents per a la D en l'obra de Baptista MANTUA, *Parthenice secunda que et Catherinaria inscribitur*, impresa per Carles Amorós vers l'any 1529.

Gaspar Molera, que fou acabada d'estampar per l'impressor Amorós el 20 de febrer de 1533.⁵

D'altra banda, aquesta lletreria ens evoca el *Breviarium Vicense* (Barcelona, 1498)⁶ i el *Breviarum Elnense* (Perpinyà, 1500),⁷ en la composició dels quals Joan Rosembach utilitzà com a tipus principal justament una lletreria molt similar (7 de Haebler; 10 de Norton), que vers l'any 1510 fou refosa amb algunes capitals diferents al taller d'Amorós.

Malgrat que ens trobem només amb un bifoli, el seu contingut ens permet de fer una reconstitució física o tipogràfica parcial d'aquests *officia sanctorum*. Atès, justament, que el quadern signat c, al qual pertany el bifoli conservat, conté el santoral des del dia 17 de juliol fins al 5 d'agost, això ens permet calcular que la resta del santoral de l'any litúrgic, i algun ofici votiu, podia ocupar a tot estirar tres quaderns. Si aquests *officia sanctorum* no portaven res més, hom pot conjecturar que aquest suplement d'oficis propis podia ocupar un total de sis plecs, en octau, és a dir, uns quaranta vuit fulls.

IDENTIFICACIÓ I CONTINGUT

La lectura i l'estudi del contingut del bifoli conservat revelen tres constatacions fonamentals d'aquests *officia sanctorum*. La primera és de tipus estructural, i palesa que foren concebuts com un apèndix destinat a suplementar el breviari diocesà i a adaptar-hi les peculiaritats del costumari litúrgic propi; per això s'hi fan contínues remissions explícites o implícites als oficis festius del santoral i al comú dels sants. Un exemple d'adaptació rubrical i del costumari el trobem en les prescripcions relatives a l'ofici de santa Magdalena.

La segona constatació és el seu caràcter de santoral propi d'una església específica, que en aquest cas és la canònica de Sant Feliu de Girona, tal com ho palesa eloqüentment el santoral —amb la presència de sant Feliu de Girona i especialment de santa Afra— així com també algunes característiques pròpies del seu costumari litúrgic, com, per exemple, les commemoracions solemnes, al final de l'ofici de vespres, dels sants Narcís i Feliu, els cossos i el culte dels quals estaven intrínsecament vinculats a la canònica.

La tercera constatació és la seva redacció de caràcter mixt, atès que

5. Darrerament he identificat també aquesta lletreria i les mateixes inicials llombardes en un sumari d'indulgències, amb miracles i goigs, de Sant Magí de la Brufaganya, datable entre els anys 1523-1529 (F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «Una butlla d'indulgències per a la capella de la Verge del Socors al convent del Carme de Vic, impresa l'any 1528», *Ausa*, 22 (2005), p. 69-75).
6. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, vol. 5, Leipzig, 1932, n. 5506, amb la data fictícia de 1495. Sobre aquest llibre, perdut entre els anys 1936-1939, n'he dit alguna cosa nova a F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *Missale Vicense 1496*, Barcelona, 2001, p. 31-33.
7. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, vol. 5, n. 5335.

s'utilitza, alhora, tant la redacció pròpia dels breviaris com la redacció característica de les consuetes litúrgiques. Quan es fa recurs a aquesta segona font hom la complementa oportunament amb els textos propis que no es troben en el breviari, com en el cas de l'ofici de santa Afra, que és un ofici exclusiu de la canònica de Sant Feliu. Aquesta mixtura no fa més que reflectir la praxi habitual de conjuminar la recitació del brevari diocesà amb el costumari de la pròpia consuetat litúrgica a l'hora de regir l'ordenament de la celebració i dels llibres i textos per a l'ofici coral. Versemblantment, no existiren breviaris manuals propis d'aquesta canònica, i entre els diocesans manuscrits conservats, només en un es troben afegides algunes anotacions marginals referides al costumari litúrgic de la canònica de Sant Feliu.⁸

Tot i la continuïtat amb el propi costumari litúrgic medieval, en aquest bifoli dels *officia sanctorum* s'hi palesa la introducció d'una festa nova en el santoral, tal com veurem tot seguit en resseguir el contingut del bifoli.

En el primer full, signat c1, hi trobem l'ofici de les santes Justina i Rufina i dels sants Eovald i Sixt (17 de juliol), seguit d'algunes prescripcions rubricals relatives a l'ofici de santa Magdalena (22 de juliol).

Per al dia 17 de juliol els breviaris gironins només preveuen l'ofici de les màrtirs sevillanes santes Justa i Rufina, mentre que sant Eovald i sant Sixt només consten en alguns dels seus calendaris,⁹ i una addició en la consuetat catedralícia preveu una commemoració només de sant Eovald al final de les primeres vespres.¹⁰ Ignorem l'origen de la introducció de la festa dels màrtirs Eovald i Sixt en el santoral propi de la canònica de Sant Feliu; de moment només es pot assenyalar que el dia 17 de juliol sant Eovald era celebrat a la vila de Celrà¹¹ (Gironès), on es veneraven les relíquies de sant Eovald (Hou o Tou) i de sant Sixt;¹² i que una de les preposicions de la canònica de Sant Feliu de Girona era anomenada de Celrà.

8. Es tracta del manuscrit procedent de la canònica de Sant Feliu, actualment conservat a Girona, Biblioteca del Seminari, ms. 141 (15). Les descripcions publicades el consideren un breviari amb un apèndix de costumari (J. JANINI i J. M. MARQUÈS, «Manuscritos de la colegiata de San Félix, de Gerona», *Hispania Sacra*, 15 (1962), p. 414; J. JANINI, *Manuscritos litúrgicos de las bibliotecas de España*, vol. 2, Burgos, 1980, núm. 515), però en realitat és un mixt de breviari i de consuetat catedralícia amb referències puntuals a la canònica de Sant Feliu. En el Temporal hi ha notes marginals de consuetat referides també a la celebració de la missa; i l'ordenament del cicle dominical post-pentecostal (f. 113-119v) és propi d'una consuetat. En el Santoral es palesa encara més el costumari catedralí i les anotacions referides al costumari de Sant Feliu (f. 206, 218-223, 245-245v, 255-255v). Des del foli 222v-223 (octava de sant Feliu de Girona i Transfiguració del Senyor) deixa de ser un breviari i el text segueix simplement la consuetat catedralícia, que a partir del foli 232 és escrita a línia tirada.

9. J. M. MARQUÈS, «Els calendaris de Girona», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. 1, Barcelona, 1978, p. 152-153.

10. Girona, Arxiu Capítular, ms. 9, f. 174.

11. A. V. DOMÈNECH, *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, Girona, 1630, p. 98.

12. La festa s'hi celebrava el 7 de maig (A. V. DOMÈNECH, *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, p. 96-98). J. M. MARQUÈS i N. M. AMICH, *La parròquia de Celrà*, Celrà, 1993, p. 33-40.

L'ofici prescrit en el bifoli dels *officia sanctorum* és un ofici mixt de les santes Justina i Rufina i dels sants Eovald i Sixt, en el qual, però, la majoria d'elements corresponen a l'ofici festiu dels sants Eovald i Sixt, amb nou lliçons en l'ofici de matines —lliçons I-V i XI de sant Eovald; lliçó VI de santes Justa i Rufina; lliçons VII-VIII del comú de diversos màrtirs—¹³ i amb una verbeta en el responsori de la lliçó novena. A part de dos himnes, no identificats —*O gemine Christi rosee*, per a completes, i *Felix Eovalde*, per a laudes—, que devien formar part de l'himnari del comú dels sants atès que ací només se n'indica l'incipit,¹⁴ els elements propis i inèdits d'aquest ofici són les lliçons de matines sobre la vida i el martiri de sant Eovald i una prosa sobre els dos màrtirs per a l'ofici de vespres. Les lliçons de la passió de sant Eovald —que l'anomenen també *Eubaldus*, *Eudaldus* i *Eovaldus*— només tenen en comú amb altres versions de la passió o llegenda de l'enigmàtic sant Eudald¹⁵ —venerat des de l'any 1008 al monestir de Santa Maria de Ripoll i en altres indrets—¹⁶ la seva condició de prevere, una anada a la Seu d'Urgell, i la localitat d'Ax-les-Termes, a l'Arieja, com a lloc del seu martiri.¹⁷ Segons aquesta versió de la passió, sant Eovald hi hauria sofert martiri quan retornava a Tolosa, d'on havia fugit enduent-se un reliquiari amb la testa de sant Sadurní, que hauria ocultat en l'esglesiola de Sant Sadurní de Tavèrnoles (*parvissima fabricata basilica circa amnem Valeriam*), que hauria estat edificada expressament. L'època i el motiu del trasllat de la relíquia, hom els vincula a la invasió de la província de Tolosa per part dels vàndals i dels hongaresos. És interessant de remarcar que la referència a Sant Sadurní de Tavèrnoles (Alt Urgell)¹⁸ és topològicament molt precisa¹⁹ i alhora inèdita,²⁰ i també curiosa, atès que no s'hi coneix culte ni cap relíquia in-

13. Beda Venerabilis, *In Lucam*, II; CCL 120, 136; PL 92,400A, amb incipit propi.

14. Noteu que en l'ofici de sant Narcís els llibres litúrgics gironins indiquen un himne similar amb l'incipit *Felix Narcissus* (Girona, Arxiu Capitular, ms. 9, f. 213v-215, en dóna l'entonació musical. G. M. DREVES, *Analecta hymnica mediii aevi*, vol. 16, Leipzig, 1894, p. 128, núm. 199, fa notar que l'himne dels breviaris de Girona per a la festa de sant Feliu, *O felix valde paradisi*, presenta també l'incipit *Felix Narcisse paradisi* en un manuscrit conservat a la catedral de València.

15. M. S. GROS, «Eudald», *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. 2, Barcelona, 2000, p. 128-129.

16. J. M. MARQUÈS I N. M. AMICH, *La parròquia de Celrà*, p. 36.

17. A. V. DOMÈNECH, *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, p. 98-103.

18. A la seva situació vora el riu Valira hi fa referència la documentació durant els segles X-XII, com es pot veure a C. BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XII)», *Urgellia*, 12 (1994-1995), p. 406, mot *Valeria*.

19. Remarqueu que aquest contorn geogràfic només es troba en una butlla falsa, però antiga, atribuïda al papa Lleó III, per la qual es fa una confirmació al monestir *Sancti Saturnini cenobii, quod est circa amnem Valerie in Urgello, quod est prope urbem quam antiquitus dicebant Sidoría* (P. KEHR, *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia*, I. Katalanien, Berlín, 1926, p. 24).

20. Resulta poc precisa la referència que hi fa A. V. DOMÈNECH, *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, p. 101, que només diu: «*san Eudaldo tomó la cabeza de San Saturnino y traxola a las partes de Urgel, donde edificó una iglesia y puso en ella la dicha reliquia*».

signe del sant que, com afirma el text, *usque ad hodiernum tempus cum Dei honorificentia et laude retinetur*.

Els fragments del text de la passió recollits en les lliçons I-VI i IX diuen així:

Lectio prima. Prisco igitur tempore charissimo Hilario, Tholosane urbis episcopo. Divinitus revelatum est ut corpus sanctissimi Saturnini martyris ipsi vero de loco fuerat a sacratissimis mulieribus decondi sunt ad alium transire locum quod et egit.

Lectio II. Nam sacrum corpus predicti martyris Christi accipiens in loco recondidit ut a nullo postea fuerat inventum. Sed tamen caput ablatum secum retinuit et in vaso argenteo digniter inclusit ut dum corpus a nullo reperiri poterat. Saltem caput pro honorificentia et consolatione a cunctis inveniretur.

Lectio III. Post multum vero temporis permitendo sevissima gens vandalorum una cum ungaris inierunt consilium contra provinciam (T)holosanam totiusque Gallie gentem destruendam, eo quod esset opulentiores divitiis. Quia divina revelatione quibusdam pretaxate urbis religiosissimis presbyteris patefactum est, scilicet Eubaldo, Honoratio et Vincentio.

Lectio IIII. Qui divina visione admoniti predictum caput cum ligno dominico ultra montes Pireneos ad locum qui tunc temporis Sidorina nuncupatus est. Regi autem eiusdem loci, Urgellum dicitur secum transfferebant. Ibique parvissima fabricata basilica circa amnem Valeriam ipsius caput cum maxima reverentia recondiderunt ubi usque ad hodiernum tempus cum Dei honorificentia et laude retinetur.

Lectio V. Eudaldus autem beatissimus cum vellet Tholosam repatriare raptus est Aquis ubi dicuntur esse Terme ab ipsis nefandis vandalis. Passus est igitur venerandus martyr Eudaldus pro Christi nomine ac perfidorum occumbens gladio insignem victorie palmum celo gaudens intulit.

Lectio IX. Sed hic gloriosus dei atleta. Quam crudeli sit pro Christo morte perentus, indicio sunt clavi capiti eius et pectori totoque pene corpora perfidorum crudeli violentia fixi. Sanctitatis vero eius, indicia per plura pandunt miraculorum prodigia divina per illum, gratia favente, patrata.

En l'ofici de vespres, la prosa *Plaudet chorus plebis Christi* canta els dos màrtirs, Eovald i Sixt, i també la vila de Celrà —*Felix villa Cilranensis que ornata est mensis per istos virtutibus*—, que en venerava les relíquies:

Plaude chorus plebis Christi
Eovaldi atque Sixti
sancto natalitio.

Isti Christum persecuti
se regnarunt atque tuti
crucem suam tulerunt.

Properantes cucurrerunt
bavium comprehenderunt
par(adi)si gloriam.

M(ar)tyrio coronati
Christo duci consecrati
hostem mundum vicerunt.

Vitam brevem relinquentes
perpetuam consequentes
cum sanctis tripudiam.

Ut sol fugent ante Christum
mundum sanctificat istum
exemplo miraculis.

In Cilrano sunt sepulti
et in celo simul iuncti
reliquis martyribus.

Felix villa Cilranensis
que ornata est mensis
per istos virtutibus.

Eovalde atque Sixte
efugate omne triste
vestris sacris precibus.

Nostras preces exaudite
et virtute subvenite
cunctis nos orantibus. Amen.

Al final del primer full del nostre bifoli, a continuació d'aquest ofici, hi ha part d'un text rubrical relatiu a la celebració de l'ofici de la festa de santa Maria Magdalena (22 de juliol). S'hi indica que la festa pertany a la categoria gironina de festes de «seny nou» *signi novi*,²¹ i que l'ofici *fit*

21. Sobre aquesta categoria de festes vegeu el manuscrit Girona, Biblioteca del Seminari, ms. 151 (18), f. 308-308v: *Regule generalis signi novi*; Girona, Biblioteca del Seminari, ms. 141 (15), f. 272: *Regule generales de festis infrascriptis. Nota quod sex genera sunt et festa in quibus pulsantur signa maiora; sunt alia in quibus pulsantur signa mediana. Sunt et alia festa in quibus pulsantur signum novum; sunt alia festa in quibus pulsantur signum vetus. Sunt alia festa in quibus pulsantur clasicum...* (f. 273) *Regule generalis signi novi*.

totum sicut in suo officio continetur. Tanmateix s'hi prescriu que no es digui la verbeta *Alma testis resurrectionis*,²² que prescriuen els breviaris gironins i la consuetat catedralícia, així com alguna altra petita variant com ara la recitació de la lletania o *preces* al final dels oficis de prima i de completes; i, com és habitual, una variant pròpia per a l'escaiença de la festa en diumenge.

Consuetat antiga de la Seu	Consuetat nova de Sant Feliu	Officia sanctorum
<i>Utitur IIIor capis in choro, sed non in sedis...</i>	<i>De hoc festum pulsatur signum novum in hac ecclesia et fit ministerium ut sequitur... Ad primam dicitur Kirieleison...</i>	<i>Fit officium signi novi et fit totum sicut in suo officio continetur. Et non dicitur verbeta... Ad primam et completorium dicitur Kyrieleyson...</i>
<i>Si venit in dominica dicitur lectio VI^a de homilia dominice cum R/ Deus omnium</i>	<i>Si venit dominica prevaleat festum sed dicatur III^{er}. Exaltare et lectiones VII^a et VIII^a de omelia dominicali cum R/ Deus omnium.</i>	<i>Si venerit in dominica, dicitur III^{er} v. Exaltare, et lectio VII et VIII de homilia dominicali cum R/ Deus om[nium].</i>

No és arriscat suposar que en els sis fulls del bifoli que manquen a continuació de la festa de santa Maria Magdalena devien constar-hi prescripcions rubricals similars destinades als abundosos oficis del santoral que els breviaris de Girona assignen per a cadascun dels dies de la resta del mes de juliol. Una part important, però, la devien ocupar les prescripcions per a la vigília de la festa titular de sant Feliu de Girona (31 de juliol), i molt especialment els textos propis per a l'ofici del dia de la solemnitat (1 d'agost) així com les indicacions rubricals per als dos primers dies durant l'octava del sant (2 i 3 d'agost).

És, efectivament, amb la continuació de l'ordenament d'aquests dies subsegüents de l'octava que comença la segona part del bifoli d'aquests *officia sanctorum*, és a dir, el full corresponent a la signatura tipogràfica [c8].

L'ordenament de l'ofici per als dies 3 a 8 d'agost és cada dia, llevat del dia 5, un ofici d'octava de sant Feliu ben diferent del diocesà. Els llibres litúrgics de Girona només preveuen l'ofici de sant Feliu per a l'endemà de la festa i el dia de l'octava (8 d'agost), mentre que els dies infraoctava celebren l'ofici del sant del dia corresponent, tot fent una simple commemoració de sant Feliu al final dels oficis de laudes i de vespres.

A causa del caràcter martirial i titular del temple, a la canònica de

22. F. BONASTRE I BERTRAN, *Estudis sobre la Verbeta*, Tarragona, 1982, p. 278.

Sant Feliu es feia justament a l'inrevés que en l'ús diocesà. Així veiem, en el nostre bifoli, com el tercer dia de l'octava, a la canònica s'hi continuava celebrant l'ofici de sant Feliu de Girona, tot intercalant-hi alguns elements commemoratius del sant del dia. El dia tercer, ho són de la invenció del cos del protomàrtir sant Esteve (3 d'agost); i el dia setè s'hi preveu que la segona lliçó de matines sigui la corresponent del sant del dia, sant Donat (7 d'agost).

El dia vuitè de l'octava de sant Feliu s'indica un ofici com el del dia de la festa, llevat de la cinquena lliçó de matines, que és del sant del dia, sant Ciríac (8 d'agost); i per als anys en què l'octava de sant Feliu s'escau en diumenge, es prescriu minuciosament l'ordenament de l'ofici de l'octava de sant Feliu tot introduint-hi, solament en el tercer nocturn de les matines, l'evangeli i la lliçó setena, corresponents, de l'ofici dominical.

Per raons de seqüència rubrical i pràctica, a l'octava de sant Feliu segueix l'ofici sencer per a la festa de santa Afra, assignada al dia 5 d'agost tal com ho fan molts martirologis antics. Es tracta d'una festa exclusiva de la canònica de Sant Feliu, la qual, si bé consta en els calendaris giro-nins, no té ofici prescrit ni en la consuetada catedralícia ni en el breviari diocesà. A la canònica de Sant Feliu de Girona hi fou instituïda l'any 1390²³ per honorar aquesta santa, de la qual se'n servaven relíquies,²⁴ que hauria patit martiri al principi del segle iv a la ciutat d'Augsburg —per això és patrona dels bisbats d'Augsburg i de Meissen— després d'haver abandonat la prostitució gràcies, segons l'autor de la llegendària *conversio Aefrae*,²⁵ a la predicació del bisbe sant Narcís i del seu diaca sant Feliu.

És a causa d'aquesta exclusivitat de la festa que en el nostre bifoli —que enuncia la festa en la darrera línia de l'anvers del full [c8]— la rubrica s'inicia tot indicant ja d'entrada: *In festo sancte Affre martyris, que celebratur in die sancti Dominici, fit offitio in ecclesia Sancti Felicis de sancta Affra*. L'ofici propi de santa Afra, doncs, se sobreposa al de sant Domènec de Guzmán, del qual no n'hi ha més que alguns elements commemoratius. Malauradament aquest bifoli no comprèn més que els textos propis des de les primeres vespres de la festa fins a l'himne de l'ofici de matines. Dic malauradament perquè, tot i conèixer per les consuetes litúrgiques de la canònica de Sant Feliu l'ordenament d'aquest ofici i els *initia* de les seves peces, els textos sencers no ens han pervingut, per cap altra via, i, per tant, només ens són accessibles a través d'aquests *officia*

23. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «Llibres retrobats de la col·legiata de San Feliu de Girona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 24 (1978), p. 45.

24. Vegeu una carta antiga del paborde d'Ausburg adreçada al tresorer de la canònica de Sant Feliu, publicada per A. V. DOMÈNECH, *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, p. 152.

25. Cf. les edicions modernes de la *conversio* i de la *passio* a *Acta Sanctorum*, Augusti, 2, p. 55-59; B. KRUSCH, *Scriptores rerum merovingiarum*, vol. 3, Hannover, 1896, p. 55-64; vol. 7, Hannover-Leipzig, 1920, p. 200-204.

sanctorum, tal com es pot veure comparant-los amb la consueua nova de Sant Feliu,²⁶ copiada a mitjan segle xv. Els textos d'aquest ofici de santa Afra conservats en els *officia sanctorum* són aquests:

IN FESTO SANCTE AFFRE MARTYRIS

In festo sancte Affre martyris, que celebratur in die sancti Dominici, fit offitio in Ecclesia Sancti Felicis de sancta Affra, ad modum sequentem.

Et primo AD VESPERAS

ANA. Gratias tibi, Domine, referimus inmensas quia in beata martyre Affra, ubi abundavit iniquitas superavit et gratia.

CAP. Qui gloriatur.

R/Martir sancta dei.

HYMNUS

Affra conversa per Narcissum martyrem
 corda ne meria nostra da firmitatem,
 Christum confessa triumphali demonem
 baptismo tersa camini congeriem
 tandem perpesa sedem capis ilarem.
 Gloria Deo per inmensa secula
 sit tibi, nate, decus et imperium,
 honor, potestas Sanctoque Spiritui
 sit Trinitati salus individua
 per infinita seculorum secula. Amen.

VER. Gaudium est angelis Dei. P. Super uno peccatore penitentiam agente.

IN EVANGELIO, ANA. Gloriosa et beatissima Christi martir Affra qui per florem paradisi, pretiosum presulem Narcissum, divinitus dicata mortiferos idolatrie et prisae turpitudinis morbos evasisti, teque ipsa vivum et illibatum domino holocaustum perignem passionis obtulisti, nos, quesumus, quamvis sordidos quamvis peccatores, tui nunc memoriam venerantes sereno vultu respice et cum beatis martirii tui consortibus pro nostris reatibus intercede.

ORATIO. Domine, deus omnipotens, Iesu Christe qui dixisti non veni vocare iustos sed peccatores ad penitentiam, quesumus ut sicut beatissimam Affram martyrem tuam precibus sanctissimi Narcissi martiris tui ad glorie vocare dignatus es, eius intercessione in eterna beatitudine nos iubeas esse consortes. Qui vivis e(t) regnas.

Postea fit commemoracio de sancto Felice per ANA. Inter h(o)mines. VER. Ora pro nobis. ORATIO. Sancti martiris tui.

Postea de sancto Dominico, per *ANA*. Gaude felix. Require in suo officio. *VER.* Amavit eum. Oratio sua.

Postea de sancta Maria. Et de sancto Narcisso.

COMPLETORIUM dicitur feriale.

IN MATUTINIS

INVITATORIUM. Vigili corde, dominum adorantes, venite, qui a sordibus purgatam sanctis martiribus beatam sotiavit Affram. Venite exultemus.

HYMNUM

Gaude civitas Augusta,
 redde Deo vota iusta,
 a quo tuus a te missus
 est apostolus Narcisus.
 Narcissus primo plantavit,
 Dionissius rigavit,
 Deus dedit incrementum,
 Christus manet fundamentum.
 Sub Narcisso pontifice
 et diacono Felice
 credit Affra cum puellis
 et Illaria cum illis.
 Demon clamat et insanit,
 Affra stupet, presul canit,
 orat presul christianus,
 fugit sathanas prophanus.
 Mox in fide confortatis
 afinibus et cognatis
 propter fidem comprehense
 quinque vivent sunt in seuse.
 O Narcisse cum Felice,
 vos pro nobis nostra vice
 vos pro nostra civitate
 et pro cunctis supplicate.
 Affra simul et consortes
 stent pro nobis prese fortes,
 ut et nobis expuliat
 sit portio cum beatis.
 Presta, pater et patrone (*sic*)
 pater fili, pastor bo//

in cōmuni plurimarū virginū. **R.**
 Tunc surerunt. **Oro.** Omni-
 potēs sempiternē. Requite in fe-
 lio anetarum uite et rufine. po-
 ftea fit cōfi de sancta maria. **Et**
 cō pio. **Leo.** Rea et deus. **Am.**
 Guitorum aut anime. **Cap.** Sci-
 mus. **Hy.** O genitrici chūi ro-
 fect. **Retamini.** **Hy.** uang. **Am.**
 Glona hec eit. Requite i fecteri-
 fpi et crifpiani. **Oro** ut fūpra.
 In matut. **Guit.** **De.** Venite po-
 puli ad collaudā dūm. Requite in
 feio fectorū nazari et celi. **Hy.**
 Sanctoz meritis. **Am.** Nōnt
 dominus. euz ceteris et fuis. **plaf.**
 Requite i feio crifpi et crifpi-
 niani. **Retamini.** **Leo** prima.

Primo igitur tēpore chari-
 fimo bulario tholofane vi-
 bis epifcopo. **Di.** mitus reuelatū
 eit et corpus fāctiffimi faturni
 martyris ipfi vero de loco fue-
 rat a fāctiffimis mulieribus de-
 conit iunt ad altum tranfite locū
 quod et egit. **R.** Abfterget. **L. ii.**

Dan fāctum corpus predi-
 cti martyris chūi accipies
 in loco recōditū ut a nullo poftēa
 fuerat inuentū. Sed tamen caput
 ablatū fecum retinuit et in vāfo ar-
 genteo digniter inclufit et dīfcor-
 pus a nullo repiri poterat. **Sa-**
 te caput pro hononficietia et glori-
 a cūctis iueniret. **R.** Viri fci.

Dicit multū vero **Leo** iii.
 tēpore per mēdo fēuiffi-
 ma gens vandaloꝝ vna cūm vi-
 garis inierunt cōfiliū cōtra pro-
 nūciat. **Tholofanā** totūq. gallie

gentē de ftrūendā. eo q. effer opū-
 lentiores diuitis. **Di.** diuina reue-
 latione quibufdam pretarare vi-
 bis religiofiffimis prefbyteris pa-
 refactū eit. fcilicet eubaldo hono-
 ratio et vincentio. **R.** Lauerunt.

Qui diuina vifione **Leo** iii.
 ad monui predictum caput
 cum ligno dominico vltra mōtes
 pireneos ad locū qui tunc tempo-
 ris fido: nūcupatus eit. **Regi**
 autem eiufdē loci. vrgelūz dicitur
 fecū tranferebat. **Hy.** parūfifi-
 tia fabucat a bafilica circa annē
 valerā ipfuz caput cū mīgima re-
 uerentia recondiderūt vbi fup ad
 hodiernum tempus euz dei hono-
 rificentia et laude retinetur. **R.**
 Clerbera carnificum. **Leo** v.

Eadaldus autēz beafiffim⁹
 cum vellet tholofāz repatria-
 re raptus eit aquis vbi dicuntur
 effer terme ab ipfis nefandis van-
 dalis. **plaf.** eit igitur. veneran-
 dus marty. **E**adaldus pro chūi
 fti nomine ac perfidonum oecū-
 bene gladio mīgneꝝ victorie pal-
 mū celo gauden. intulit. **R.** Bā-
 cti mei. **Leo** vi. dicitur de fāctas-
 rum iufte et rufine cum **R.** Audi
 innocem. **Leo** vii. **Secūm** lucam.

In illo tēpore. **De**fcendēs
 Iefus de monte ficit in loco
 campū et turba difcipulorū eius
 et multitudo copiofa plebis. ab
 omni iudea et ierufalem et mariti-
 ma et tē et fidonis qui venerāt ut
 audirēt eū. et fanaretur a languorū-
 bus fuis. **Et** ref. **Donetia**

Ecceturus dominus apofto-

luis montanam subiit turbam do-
cturus ad campestria redire nō ni-
si humilem christum. Turbe vi-
dere sufficiunt. **R. O** constantia

Martyrum. Lectio octaua.
An hec norma q̄ securus
apostolus ait non potui vobis lo-
qui quasi spiritualibus sed quasi
carnalibus. Quasi paruulus in
christo lac potum vobis dedi non
escas. **R. In** sunt viri s̄ci. **L. ix.**

Sed hic gloriosus dei arctera.
Quas crudeli sic pro christo
morte percutus, indicio sunt cla-
ui capiti eius ⁊ pectori totoq̄ pe-
ne corpora perfidorū crudeli vio-
lencia fixi. Sanctitatis vero eius,
indicia per plura pandunt mira-
culorum prodigia diuina per illū
gratia fauente patrata. **R. O** q̄
gloriosus est. Requie in festo san-
ctorum innocentū cum sua **Ver-**
beta. n. ante laud. **In** sunt triū-
phatores. **In** laud. añ **S** cimus.
v. Requie in festo crispini et cri-
spiniani. **Cap. S** cimus quomā.

Alcramini. B. Felix eoual-
de. **n.** **E**uolent. in euangel. añ.
O dei dilecte. Et triūphatur ora-
tio vsupra. fit consilio. de sanctarū
iuste ⁊ iustine. **Ad. j.** añ **Cū** pal-
ma. **Ad** christe **G**loria sanctorū
cui feruit in arce poloru m. oro vt
supra. **Ad. iij.** añ **O** dilecte. **Cap**
vsupra. **R. ⁊ n.** de cōmuni **Ad**
vi. añ **I**ustorum anime. **Ad. ix.**
añ **G**loria bece. **Ad** vesp. añ.
S cimus. v. psal. plurimoz mar-
tyrum. **Capitū** vsupra. **Alleluia.**
Qui sūt duo viri misericordie qui

assistunt ante dominum domina-
to. em vniuerse terre. **Prosa.**

Plaudet chorus plebis chri-
sti: Eoualdi atq̄ Sixti in
cto natalitio. **I**sti christum profe-
cuti se regnarunt atq̄ tūti crucez
suam tulerunt. **P**roperantes cu-
currerunt hyannū comprehen-
derunt par. ali gloriā. **Ad. r.**
tyrio coronati. christo duci conse-
crati hostem mundū vicerunt.
Vitā breuem relinquentes per
petuam consequentes cum san-
ctis tripudiam. **E**t sol fugent an-
te christum mundum sanctificā-
tū exemplo miraculis. **I**n cil-
rano sunt sepulti: et in celo simul
iuncti reliquis martyribus. **F**el-
ix illa **C**irranensis: que ornata
est mensis per istos virtutibus.
Eoualde atq̄ Sixte efugate om-
ne tristes vestris sacris precibus.
Mostrae preces exaudite ⁊ virtu-
te subuenite cunctis nos oranti-
bus. **Amen.** **I**n euangelio. **Añ.**
O dei dilecte. oratio vsupra **Cō**
pletorium vt supra.

In festo sancte magdalene.
In festo sancte magdalene fit
officiū signi noui. et fit to-
tum sicut in suo officio cōtri. **E**t
nō dicitur verbeta. **Ad** nonū **R.**
nec **n.** **Ad** christe **Ad** primam et
completo. añ dicitur **R**egiecyon
Ad vespas añ de laudibus. v.
Psal. virginum. **Capitū** et supra
dicitur **R**egnum mundi. **S**i
venerit idomi nica. dicitur. **ij. n.**
Exaltare. et lectio. **ij. ⁊. viij.** de ho-
melia domi. cum. **R. ⁊** **is om**

Felix o sancte affre martir tuum
 celebratur in die sancti do-
 nati fit offitio in Ecclesia sancte
 lics de Sancta aña. Ad modum
 sequentem Et primo ad vespere
 añ Gratias tibi domine refero
 in mensas quia in beata mfe aña
 pbi abundauit iniquitas superas
 bñdauit gratia. Cap. Qui glori-
 atur R. Vnde sancta dei V.
Affra conuerfa per narcissuz
 martirez cor da ne meria no-
 stra sint da framitem christum co-
 fessa triumphauit demonem batis-
 mo terfa camini congeriem tan-
 dein ppefa sedem capis ilare Glo-
 ria deo per in mensa secula fit tibi
 nate decus et imperium hono: po-
 testas scōq spiritui fit trinitati sa-
 lus in diuina per infinita seculo-
 rum secula. Amen. p. Sauatam
 est angelus dei. p. Super vno pec-
 catoze penitentiam agente. In e-
 uangelio. añ. Gloriosa et beatissi-
 ma christi martia affra qui per flo-
 rem paradisi pretiosum presulem
 narcissuz diuinitus mōicata mor-
 tiferos idolatrie et pisse turpiti-
 nis morbos euasisti. teq ipsa vi-
 uū et illibatū offio holocaustum
 perignem passionis obtulit nos
 quesumus quāta fordidos quā-
 tus peccato: es tui nunc memoria
 vengerantes sereno vultu respice et
 cum beatis martiri tui cōsortib⁹
 p nostris reatibus intercede. Vro
Domine deus op̄ietu christe
 qui dixisti non veni vocare ius-
 tos sed peccatores ad penitentia
 qd pr sicut beatissimaz affra mar-
 tirem tuam precibus sanctissimi
 narcissi martiris tui ad gloriā po-
 care dignatus es, eius interce-
 ptis in eterna beatitudine nos
 beas esse cōsortes Qui omni-
 agnas. Postea fit cōmem-
 de sancto felice per. añ. Inno-
 mices. p. Ora pro nobis. Sancti
 Sancti martir tui. Postea dīa-
 cto domine per. añ. Gaude se-
 lū. Requie in suo officio. p. Ama-
 uit eum ratio sua. Postea de sā-
 cta maria. Et de sancto narcisso.
 Comple. dicitur feriale. In mari-
 tibus Inuitatorum. Vigili corde
 offiz adorantes venite. qui afori-
 bus purg atam sanctis martirib⁹
 beatam iotauit affram. Venite e-
 gultemus. Vro. Gaude ciuitas
 augusta redde dō vota iusta aquo-
 tuus ate missus est op̄onol nar-
 cissus. Narcissus primo planta-
 uit oronissus rigauit deus dedit i-
 crementum. christus manet fun-
 damentum. Sub narcisso ponti-
 fice et diacono felice credit affra cū
 puellis et illaria cum illis. Demon
 clamat et insanit affra itapet pre-
 sul canit orat presul christianus fu-
 git sathanas prophanus. Vnde
 infide confortatis animibus et co-
 gnatis propter fidem comprehen-
 se quinque ruerunt iussu. Vnde
 narcisse cum felice vos pro nobis
 nostra vice vos pro nostra ciuita-
 te et procinens supplicare. Affra si-
 mul et consortes stent pro nobis
 prele fortes et et nobis: expulatis
 sit port o cum beatis. Presta pa-
 ter et p̄fione. pater fili pastor bo-

Com es pot comprovar, els textos de les antífores pròpies són molt prolixos i curiosament no pertanyen, com és habitual en aquests casos, als textos de la *passio* ni als de la *conversió*, ni al sermó sobre sant Narcís escrit per l'abat Oliba.²⁷ L'himne de les primeres vespres té solament una estrofa i doxologia i té tot l'aire d'una adaptació.²⁸ El de matines és l'himne d'Udaschalc von Maisach, abat de Sant Ulrich und Afra d'Augsburg, que ha estat editat a partir de les fonts litúrgiques centreeuropees²⁹ i que presenta ací algunes variants comunes i d'altres fruit de la corrupció textual.

DADES PER A LA DATACIÓ TIPOGRÀFICA

Ja d'entrada, sembla evident que cal descartar la identificació d'aquests *officia sanctorum* amb un imprès de tipologia similar —destinat a suplementar el breuari de Girona— del qual, l'any 1527, se'n contractà la impressió de set-cents exemplars que el document notarial anomena *officis nous per lo reverent capítol de Gerona ordonats*, o bé *officis nous del bisbat de Gerona*.³⁰ De l'incipit i l'èxPLICIT citats en el contracte es dedueix que aquests *officis nous* començaven amb un ofici de la Puríssima Concepció³¹ i es cloïen, versemblantment, amb l'ordenament rubrical de l'ofici de santa Anna quan la festa s'esqueia en diumenge, atès que s'hi

27. Ed. E. JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, 1992, p. 356-358; A. M. MUNDÓ, «L'autenticitat del sermó d'Oliba sobre sant Narcís de Girona», *Anales de Instituto de Estudios Gerundenses*, 22 (1974-75), p. 97-114.

28. Una composició similar i amb la mateixa doxologia, la retrobem als breuaris gironins en l'himne per a les vespres de la festa de sant Feliu de Girona (G. M. DREVES, *Analecta hymnica medii aevi*, vol. 16, Leipzig, 1894, p. 128, n. 199).

29. G. M. DREVES, *Analecta hymnica medii aevi*, vol. 52, p. 84-86.

30. J. M. MADURELL MARIMON I J. RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955, p. 692; en el comentari al document (p. 693) hom l'anomena erròniament *officiarium*; E. MIRAMBELL I BELLOC, «Incidència ultrapienica en la producció del llibre gironí», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 29 (1987), p. 311, tampoc en comprengué la tipologia. El títol d'*Officis nous* sembla casolà, però el retrobem en els *Officia nova nonnullaque alia ordinarii Romani que in breviariis comuniter non habentur*, Saragossa, 1547 (A. ODRIOZOLA, *Catálogo de libros litúrgicos españoles y portugueses impresos en los siglos XV i XVI*, p. 384).

31. Possiblement es tractava de l'ofici *Sicut lilium*, compostat per Leonardo de Nogarolis i aprovat pel papa Sixte IV l'any 1476. Tanmateix cal tenir en compte que a Girona, a partir de l'any 1330, en què hom solemnitzà el 8 de desembre (*España Sagrada*, vol. 46, Madrid, 1826, p. 54, 58, 327-330; J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 13, Madrid, 1850, p. 214) amb la festa *In sanctificatione conceptionis Sancte Marie*, els llibres litúrgics gironins manuscrits presenten, de primer, l'ofici *Laudemus Mariam* (Girona, Biblioteca del Seminari, ms. 141 (15), f. 130-132v) les peces ritmades del qual i els himnes foren editats per G. M. DREVES, *Analecta hymnica medii aevi*, vol. 16, p. 46-47, i vol. 17, p. 22-25). El succeí una adaptació de l'ofici *Conceptio gloriose* (*España Sagrada*, vol. 46, Madrid, 1826, p. 322-327) promulgat pel concili de Basilea (1440), que posteriorment fou abandonat tot assignant a la festa l'ofici de la Nativitat de la Mare de Déu amb les oportunes adaptacions (Girona, Arxiu Capitular, ms. 9, f. 256v).

indica l'antífona o responsori característic «*Inclita stirps*», *cum residuo de Sancta Anna ut in dominica continetur*.³²

Fou, segurament, un exemplar d'aquests oficis nous, relligat a un breuari, el que induí el cronista Jeroni Pujades (1568-1635) a creure imprès a Barcelona l'any 1527 un breuari del qual afirma: «yo he tenido en mis manos dos breviarios antiguos de la Diocesis de Girona, el uno escrito de mano en ojas de pergamino, que del Archivo de la misma Cathedral me enviaron ciertos Canonigo<s> amigos que ahora callo; el otro mas moderno y impreso en Barcelona, en el año de mil quinientos veinte y siete, que esta en mi poder y entiendo devian ser de diferentes tiempos y prelados.»³³

Atesa aquesta delimitació —i atès que no s'ha conservat documentació a la que poder recórrer—, solament podem aproximar-nos a la datació dels *officia sanctorum* de la canònica de Sant Feliu de Girona tot esguardant-los des d'una triple perspectiva: tipogràfica, finalista i librària.

Des del punt de vista més estrictament tipogràfic, el tipus de lletra amb que foren composats ens permet establir amb certesa que foren impresos a partir de l'any 1520, atès que el tipus de lletreria emprat començà a ser utilitzat aleshores en el taller de l'impressor Carles Amorós.³⁴ En canvi, resulta incert fixar-ne el terme *post quem non* en un taller amb tanta longevitat; tanmateix es pot assenyalar que a partir de l'any 1529 aquest tipus porta una interlínia lleugerament més fina —i per això mesura 69-70 mm—, i que partir de l'any 1536 sembla que l'ús d'aquesta lletreria resulta insòlit.

Si ens fixem en la finalitat d'aquests *officia sanctorum* destinats a suplementar el breuari diocesà, cal suposar que havien de tenir, si més no, una caixa tipogràfica i un format librari pròxims a l'edició del breuari o brevaris que volien complementar. Des d'aquesta consideració finalista tenen importància les mides del format tipogràfic, és a dir, de la caixa tipogràfica i del blanc dels marges interiors. En aquest sentit resulta molt significativa la proximitat de mides entre aquests *officia sanctorum* i el breuari de Girona, imprès a Lió l'any 1511,³⁵ del qual ens n'ha pervingut

32. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «Aportación a la bibliografía litúrgica de Antonio Odriozola», *El Museo de Pontevedra*, 44 (1990), p. 114.

33. París, Bibliothèque Nationale de France, Ms. Espagnol 118, f. 265v. Pujades hi cita les lliçons de la festa del trasllat de sant Feliu en una recensió molt pròxima a la publicada a *España Sagrada*, vol. 45, Madrid, 1826, p. 273-274.

34. F. J. NORTON, *A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal 1501-1520*, p. 68.

35. J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 14, Madrid, 1850, p. 66. Aquesta edició fou contractada el 18 de desembre de 1510, i a través d'un document de liquidació dels guanys i les despeses, datat al cap de quatre anys justos (18-XII-1514), sabem que fou impresa a Lió (J. M. MADURELL MARIMON i J. RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona*, p. 516-517). U. CHEVALIER, *Repertorium himnologicum*, vol. 6, París, 1919, p. 149, en cita un exemplar.

mig quadern.³⁶ Efectivament, els *officia sanctorum* fan 141 × 90 mm de caixa tipogràfica, 13 mm de blanc de marge interior i 200 × 140 mm de format extern. Pel que fa al breviari de l'any 1511, fa 140 × 86 mm de caixa tipogràfica, 16 mm de blanc de marge interior i 190 × 125 mm de format extern.

Aquesta proximitat resulta encara més significativa si tenim en compte que durant el segon decenni del segle XVI hi hagué una tendència general a la reducció de la caixa tipogràfica, dels marges i del format dels breviaris. Això també és constatable en els breviaris impresos a Catalunya per l'impressor Joan Rosembach, el qual en el breviari benedictí imprès per ell a Montserrat, l'any 1519, treballa amb una caixa tipogràfica de 115 × 87 mm;³⁷ i en el breviari de Tarragona, imprès l'any 1523, amb una caixa tipogràfica de 120 × 74 mm.³⁸

La contextualització librària dels *officia sanctorum* de Sant Feliu de Girona amb els breviaris gironins coneguts fa suposar que anaven destinats a suplementar el breviari de Girona de l'any 1511 o bé una enigmàtica edició d'uns breviaris gironins documentats l'any 1526,³⁹ l'existència de la qual qüestiona el fet que, al cap d'un any, el 1527, es contractés l'edició dels oficis nous del bisbat de Girona. En tot cas és significatiu que els oficis nous de 1527 fossin contractats d'acord amb la lletreria i el format d'un full o plec d'un breviari gironí imprès.⁴⁰ La troballa o la identificació d'algun fragment d'aquests oficis nous gironins fora molt il·lustrativa.

A la llum de les coincidències tipològiques, cronològiques, tipogràfiques i libràries observades entre els *officia sanctorum* de la canònica de Sant Feliu i els oficis nous del breviari del bisbat de Girona impresos l'any 1527, cal concloure que entre ells hi hagué una interacció cronològica que no podem establir amb certesa, i que l'edició dels *officia sanctorum* de Sant Feliu de Girona es féu entre l'any 1520 i l'any 1527 o els anys immediatament següents.

36. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «El breviari per al monestir de Jonqueres imprès a Lió l'any 1521», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. 5, Barcelona, 1990, p. 58, nota 6 *in fine*. L'any 1520 aquest mig plec fou presentat com a mostra tipogràfica a les monges del monestir barceloní de Santa Maria de Jonqueres (J. M. MADURELL MARIMON i J. RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona*, p. 623; A. ODRIÓZOLA, *Catálogo de libros litúrgicos españoles y portugueses impresos en los siglos XV i XVI*, p. 496, addició al núm. 212).

37. J. TORRA I MIRÓ, «La biblioteca de la Universitat de Barcelona i el breviari benedictí (Montserrat: Rosenbach, 1519) Norton 438*», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. 5, Barcelona, (j1994)j, p. 48.

38. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «Noves dades sobre els breviaris de Tarragona impresos per Joan Rosembach», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. 5, Barcelona, 1994, p. 61-70. Aquest breviari tenia un format de 160 × 110 mm, que és el mateix de l'exemplar desaparegut del breviari de Barcelona de 1540, imprès per Pere Montpezat (J. B. FERRERES, *El breviario y las nuevas rúbricas*, Madrid, 1914, p. xxxvi), successor del taller de Joan Rosembach.

39. E. MIRAMBELL I BELLOC, «Incidència ultrapirenaica en la producció del llibre gironí», p. 319-321.

40. J. M. MADURELL MARIMON i J. RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona*, p. 392.

RESUM

En aparèixer els breviaris impresos, al final del segle XV, també s'imprimen, a part, els oficis propis del santoral específic de l'església concreta on el brevari havia de ser utilitzat. D'aquests petits llibrets, de tipus força fràgil, no se n'han conservat gaires. Entre ells sobresurt un bifoli de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, objecte d'aquest estudi i publicació. Fou estampat a Barcelona per Carles Amorós, vers l'any 1527, per a ús de la canònica agustiniana de Sant Feliu de Girona.

ABSTRACT

With the upcoming of printed breviaries towards the end of the 15th century, so did the offices of the sanctoral appurtenant to the specific church where the breviary was to be used. Not many of these tiny, quite fragile booklets have been preserved. Among them is a bifolio of the Archive of the Crown of Aragon that has been the object of this study and publication. It was printed in Barcelona by Carles Amorós towards 1527 for the use of the community of Augustinian canons of Sant Feliu at Girona.